Усенко І. Б., завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОНОПРОЕКТНИХ РОБОТАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2018 РОКУ

Головною подією цьогорічного «мовного законотворення» став розгляд чотирьох проектів базового мовного закону на пленарному ранковому засіданні Верховної Ради України 4 жовтня 2018 року. Нагадаю, що йдеться про проекти за такими реєстраційними номерами: 5556 від 19.12.2016 про мови в Україні, внесений народними депутатами України Я. Лесюком, І. Васюником та іншими, автори, за власним свідченням, спиралися на юридичну допомогу В. Шаповала; 5669 від 19.01.2017 про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні, який внесли народні депутати України М. Головко М. Матіос, А. Іллєнко та інші, використані майже без змін напрацювання С. Головатого 2013 року; проект 5670 від 19.01.2017 про державну мову, ініційований народними депутатами України І. Подоляк, Г. Гопко та іншими, який також в основі має проект С. Головатого; 5670д від 09.06.2017 про забезпечення функціонування української мови як державної, підготовлений у Комітеті з питань культури і духовності як об'єднавчий на основі обговорення згаданих трьох проектів.

Характеристику всіх цих чотирьох проектів я надавав на нашій минулорічній конференції, а розлогий аналіз фактично пріоритетного проекту 5670д я оприлюднив на Інтернет-порталі Харківської правозахисної групи, застерігаючи від регулювання лише статусу державної мови, що, на мою думку, суперечить статтям 10 і 92 (пункт 4) Конституції України, де йдеться про визначення законом порядку застосування в Україні усіх мов, а не лише державної. Зверталася також увага на тяжіння його ініціаторів проекту 5670д до своєрідної «мовної диктатури», його надмірну агресивність, яку важко виправдати навіть реаліями «гібридної війни». Ці та численні інші зауваження дали підстави для загального висновку про концептуальну неприйнятність і суттєві юридичні недоліки зазначеного проекту.

Таку позицію «по гарячих слідах» я сформулював ще минулого року. В цьому році свій висновок щодо цього проекту зробило і Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. Експерти ГНЕУ дипломатично обійшли питання про фахову придатність закону, але зробили аж 15 сторінок зауважень.

На пленарному засіданні формально доповідалися всі чотири законопроекти, але безперечним фаворитом був комітетський проект 5670д, в який, за словами доповідача голови Комітету М. Княжицького, напередодні засідання, реагуючи на критику, було внесено ряд принципових змін. Нового тексту у депутатів не було, змін повідомлялися лише усно, «під стенограму». Зрештою цей «об'єднавчий» проект з обіцянкою у подальшому врахувати усі зауваження, після неодноразових голосувань прийняли у першому читанні. Основним аргументом була політична неможливість для парламентарів завершити засідання без прийняття жодного «мовного» законопроекту. Питання якості проекту відійшло на другий план. Втім, така антиконституційна перемога «урапатріотизму» над здоровим глуздом і патріотизмом не може особливо тішити. Свідченням цього може бути і низка критичних публікацій, які з'явилося в ЗМІ після 4 жовтня 2017 року.

Втім, на згаданому пленарному засіданні не розглядався ще один «мовний проект» під реєстраційним номером 8550 про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні, який подав 4 липня 2018 р. на розгляд Верховної Ради України опозиційний народний депутат Є. Мураєв. Цей проект значною мірою структурно і текстуально співпадає з текстом одіозного Закону України «Про засади державної мовної політики» (далі – Закон), визнаного таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018.

За моїми підрахунками, з 33 основних статей (крім преамбули і прикінцевих положень) проекту 31 стаття (з деякими редакційними відмінностями або без них) відтворюють текст відповідних статей Закону. Повністю новими у проекті є стаття 8 «Місцеві мови» і стаття 13 «Мова звернень громадян та відповідей на них».

Зокрема, пропонується нове поняття «місцева мова» – мова, яка традиційно використовується в межах адміністративно-територіальної одиниці, відмінної від регіону (місто, район в місті, село, селище, район), громадянами України, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення

держави, та/або відрізняється від державної мови та регіональної мови або мови меншини, офіційно визнаної в регіоні, де знаходиться ця адміністративно-територіальна одиниця. Відповідно, «регіоном» в проекті вважається «окрема адміністративно-територіальна одиниця України, визначена у частині другій статті 133 Конституції України», тобто лише АР Крим, області, міста Київ та Севастополь. Натомість у Законі регіон – це «окрема самоуправна адміністративно-територіальна одиниця, що може складатися з Автономної Республіки Крим, області, району, міста, селища, села». Тому визначення у проекті «регіональна мова або мова меншини» формально відповідає визначенню Закону – мова, яка традиційно використовується в межах регіону громадянами України, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) держави, але вже має інший зміст через інше розуміння в проекті виразу «в межах регіону». Іншими словами, замість єдиного поняття Закону «регіональна мова або мова меншини» в проекті пропонується два «місцева мова» і власне «регіональна мова або мова меншини», які розрізняються лише територією свого традиційного використання. Практичного сенсу таке розрізнення не має, оскільки в проекті «місцева мова» згадується лише поряд (через кому) з поняттям «регіональна мова або мова меншини».

За браком часу і текстового простору не буду зупинятися на інших особливостях цього проекту. Загальний висновок такий: проект закону про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні (реєстр. №8550) є спробою під дещо зміненою назвою повернути до життя Закон України «Про засади державної мовної політики», визнаний таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018. Відмінності у тексті проекту від тексту згаданого Закону мають не принциповий, а суто косметичний характер. Деякі пропозиції при цьому видаються просто хибними. За таких обставин проект видається концептуально неприйнятним.

Минулий рік ознаменувався ще розробленням проекту про жестову мову в Міністерстві культури України. Але цей проект ще доволі сирий і на розгляд Верховної Ради України не виносився.

Зазначене ще раз підтверджує необхідність якнайшвидшого прийняття «базового мовного закону». Але це має бути виважений закон, в якому забезпечуватиметься належний баланс між державною мовою і усіма іншими мовами, які застосовуються в Україні.